

C İ L T 1

S A Y I 1

Y I L 2019

AKADEMİK TARİH VE ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ATAD

JOURNAL OF ACADEMIC HISTORY AND STUDIES

V O L U M E 1

I S S U E 1

Y E A R 2019

Ahmet Tunç

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8695-7078>

**MİLLÎ MÜCADELEYE MUHALİF BİR CEMİYET: TEÂLİ-Î İSLÂM
CEMİYETİ**

Atıf yapmak için: Ahmet Tunç, "Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-Î İslâm Cemiyeti", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, (2019), s.4-25.

**A SOCIETY AGAINST NATIONAL STRUGGLE: TEÂLİ-Î İSLÂM
SOCIETY**

To cite this article: Ahmet Tunç, "A Society Against National Struggle: Teâli-Î İslâm Society", *Journal of Academic History And Studies*, Volume:1, Number: 1, (2019), pp.4-25.

Makale Geliş Tarihi: 24.12.2019 – Yayına Kabul Tarihi: 28.12.2019

ATAD

Çevrimiçi (online) erişim için <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataddergi>

ATAD

MİLLÎ MÜCADELEYE MUHALİF BİR CEMİYET: TEÂLİ-İ İSLÂM CEMİYETİ

Özet: Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi sonucunda İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın sonucunda Osmanlı İmparatorluğu dağılmaya başlamıştır. Teâli-İ İslâm Cemiyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasını önlemek ve imparatorluğu eski ihtişamına kavuşturmak amacıyla 15 Şubat 1919 tarihinde ilk olarak Cem'iyet-i Müderrisîn adı ile bir meslek örgütlenmesi olarak Fatih dersiamlarından Abdülfettah, Geyveli İbrâhim Hakkı, İskilipli Mehmed Âtîf ve Ermenekli Mustafa Saffet Efendi tarafından kurulmuş ve daha sonra Teâli-İ İslâm Cemiyeti adını almıştır. Cemiyet, hilafet ve saltanat yanlısı olup Kuvay-ı Millîye karşı bir siyaset takip ettiğinden dolayı Millî Mücadele Döneminde muhalif bir duruş sergilemiştir. Bu makalede Millî Mücadele'ye muhalefet eden Teâli-İ İslâm Cemiyeti'nin Kuvay-ı Millîye ile Bolşevikliğe bakış açısı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Cemiyet, İslâm, Hilafet, Kuvay-ı Millîye, Bolşevizm.

A SOCIETY AGAINST NATIONAL STRUGGLE: TEÂLİ-İ İSLÂM SOCIETY

Abstract: The Mondros Armistice Agreement was signed with the Entente States as a consequence of defeat of the Ottoman Empire in World War I. As a result of this agreement with Entente States, the Ottoman Empire began to disintegrate. Teâli-İ Islam Society had been established first as a professional organization with the name of Cem'iyet-i Müderrisîn by Fatih Abdülfettah of Fatih dersiams, Geyveli İbrâhim Hakkı, İskilipli Mehmed Âtîf and Ermenekli Mustafa Saffet Efendi on 15 February of 1919 in order to prevent the collapse of the Ottoman Empire and restore the empire to its former glory and later on taken the name of Teâli-İ Islam Society. The Society had displayed an oppositional stance during the National Struggle due to the fact that it pursued a pro-caliphate and ottoman sovereignty and anti-Kuva-i Milliyet policy. In this article, Teâli-İ İslâm Society's perspective to Kuvay-ı Millîye and Bolshevism will be examined.

Keywords: Society, Islam, caliphate, Kuvay-ı Millîye, Bolshevism.

* Dr., ahmettunc_23@hotmail.com, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8695-7078>

Giriş

İttihatçılar 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Abdülhamit yönetimine karşı bir devrim yapmışlardır.¹ Daha sonra İttihatçılar 13 Nisan 1909 tarihinde meydana gelen 31 Mart İrtica Hareketini bastırarak II. Abdülhamit'i tahttan indirmişlerdir.² Akabinde İttihatçılar Almanya ile ileri düzeyde diplomatik ilişkiler kurmuşlardır. Böylece İttihatçılar, Osmanlı İmparatorluğu'nu Balkan Savaşları'na sokmuşlar ve Osmanlı İmparatorluğu bu savaştan yenik çıkınca İttihat ve Terakki'nin idare heyeti İslâm Birliği politikasını terk ederek Türkçülüğe ve Türk milliyetçiliğine yönelmiştir. İttihat ve Terakki Türkçülük ve Turancılık politikalarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. İttihat ve Terakki'nin izlemiş olduğu bu politikaların sonucunda Osmanlı Devleti'nin sonunu getirecek olan I. Dünya Savaşı'na girmesi kaçınılmaz olmuştur.³

Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması sonucunda şartları çok ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşması'nı 30 Ekim 1918 tarihinde imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti bağımsızlığını kaybederek dağılmaya başlamıştır⁴ . Olaylar bu şekilde cereyan edince "Osmanlı Devleti'nin düştüğü bu kötü durumdan nasıl kurtulunur?" sorusu gündeme gelmiştir. Bu soru üzerinde tartişanların ve bu soruyu cevaplamaya çalışanların sayısı bir hayli artmıştır⁵.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılınca bu mağlubiyetin tek sorumlusu olarak İttihatçılar suçlanmıştır. Dolayısıyla İttihat ve Terakki'nin önde gelen lider kadrosu (Enver, Talât, Cemâl) ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Böylece ülke yönetiminde siyasi bir boşluk meydana gelmiştir. Bu siyasi boşluğu ilk olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası doldurmaya çalışmıştır.⁶ Ayrıca birden fazla parti, fırka ve cemiyet kurulmuş ve bunlardan bazıları da aynı şekilde siyaset yaparak meydana gelen iktidar boşluğunu doldurmak için harekete geçmişlerdir.⁷ Bu fırka ve cemiyetlerden

¹ Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, Cilt I, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988), 22-23.

² Tark Zafer Tunaya, *Hürriyet'in İlmâm İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, (İstanbul: Yeniğün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998), 27-28.

³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991), 19-20; Tark Zafer Tunaya, *Hürriyet'in İlmâm İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, 11.

⁴ Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975), 17.

⁵ Tark Zafer Tunaya, *Hürriyet'in İlmâm İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, 9.

⁶ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1987), 87.

⁷ Tark Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*, Cilt II, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986), 7-10.

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-î İslâm Cemiyeti

bazıları Ulusal Kurtuluş Hareketi'ni desteklerken bazıları da bu harekete muhalefet ederek İtilaf Devletleri'yle birlikte hareket etmişlerdir.⁸

Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bu kötü durumdan kurtulması için kurulan fırka ve cemiyetlerden bazıları şunlardır. Millî Ahrar, Hürriyet ve İtilaf, Osmanlı Hürriyetperver Avam, Ahâlî İktisat, Sosyal Demokrat⁹ Osmanlı Sosyalist, Selâmeti Osmaniye, Radikal Avam, Osmanlı İttihat ve Terakki, Teceddüt, gibi fırkalar ile¹⁰ Kürdistan Teâlî, İngiliz Muhipler, İlâ-yı Vatan, Trabzon ve havalisi Ademi Merkeziyet, gibi cemiyetler de kurulmuştur.¹¹ Bu cemiyetlerden en önemlilerinden birisi de inceleme alanımıza giren Teâli-î İslâm Cemiyeti'dir.

1. Cemiyet-i Müderrisin

Mebuslar Meclisi, medrese hocalarının görevde yükselmesi hakkında bir karar almıştı. Mebuslar Meclisi bu kararla, medrese hocalarının görevde yükselme işlerini bir sınıflandırmaya tabi tutarak bunları bir sıraya koymuştur. Fakat bu kararı ihlal eden bazı kimseler bu sırayı atlayarak görevde yükselmeleri sonucunda mağdur olan medrese hocaları haklarını aramayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla bu hocalar teşkilatlanarak bu amaç doğrultusunda 15 Şubat 1919 tarihinde Vefâ'da Molla Hüsrev Mahallesi'nde Şehzâde Cami'i Sokağında 1 numaralı hanede Öğretmenler Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Medrese hocaları bu cemiyetin kuruluşunu bir beyanname ile duyurmuşlardır. Bu beyanname ile birlikte yayınladıkları kurallar ile hedeflerini açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Öğretmenler Cemiyeti'nin kuruluşunu açıklayan beyanname metninin bir kısmı şu şekildedir:

“Bir milletin vücud ve bekâyı siyasîsi kendisini teşkil eden bir veya müteaddid kavmin havî olduğu sınıflar tarafından fitrat-ı insaniyede müesses bulunan bütün ihtiyaç ve istidatların kitlece tesviye ve tenmiyesine vâbestedir. Bir kavmin yalnız cengâverliği yahut yalnız kabiliyet-i zirâiyye ve ticâriyyesi mevcûdiyetini temine kâfi değildir. Ulûm ve fünûnda, hurûf ve sanâyide, zirâatte, ticârette, adâlette, siyâsette, diyânette, askerlikte vesâir anasır-ı medeniyede de gösterilecek mevcudiyetlerdir ki, vücûd-ı millî payidâr olur.”

⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*, 34.

⁹ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990), 36-40.

¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*, 49.

¹¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, 96.

Yukarıdaki beyanname metninin verilen bu kısmından, Öğretmenler Cemiyeti'nin ilmiye mesleğini eski haline getirerek bu mesleği geliştirip güçlendirdikten sonra Müslümanları eğiterek, Müslümanların kendi aralarındaki manevi ve maddi ilişkileri geliştirerek bütün toplumu ihya etmek için kurulduğu anlaşılmaktadır. Bir devletin kurtuluşa ermesi için hem savaşçı hem de ilim, eğitim, tarım, adalet, sanayi ve din gibi unsurlara sahip olmasının gerekliliği dile getirilmiştir. Bu cemiyet de Osmanlı Devleti'nin bu şekilde bağımsızlığını kazanacağı görüşü hâkimdir.¹²

Öğretmenler Cemiyeti'nin kurucu kurulu şu kişilerden oluşmaktadır.

- FâtiH Dersiamlarından İskilipli Mehmed Âtîf.¹³
- FâtiH Dersiamlarından Geyveli İbrâhim Hakkı.
- FâtiH Dersiamlarından İskilipli Mehmed Âtîf.
- Bâyezid Dersiamlarından Ermenekli Mustafa Safvet.

Öğretmenler Cemiyeti'nin İdare Heyeti ise şu kişilerden oluşmaktaydı.

- Başkan: FâtiH Dersiamlarından Mustafa Sabri Efendi.
- Başkan Yardımcısı: Darü'l-Hilâfeti'l-İbtidâ-î Dâhil Medreseleri Umum Müdürü İskilipli Mehmed Âtîf Efendi.
- Genel Sekreter: Darü'l-Hilâfeti'l-Âliyye İbtidâ-î Dâhil Medreseleri Osmanlı Edebiyatı Müderrisi Ermenekli Mustafa Safvet Efendi.

Bu cemiyetin üyeleri şu kişilerden oluşmaktadır.

- Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye â'zasından Eşref Efendizâde Şevketî.
- Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye â'zasından Said Nursî.
- FâtiH Dersiamlarından Düzceli Zâhid.
- Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Sahn Medreseleri FıkıH Müderrislerinden Seydişehirli Hasan Fehmi.

¹² Kemal Gurulkan, "İslâm'ın Siyasallaşma Sürecinde Cemiyet-i Müderrisin'den Teâli-i İslâm'a, Köprü", *Üç Aylık Dergi*, Sayı 72, (Güz 2000), <https://www.koprudergisi.com/index.asp>. (E.T.17.12.2019)

¹³ Ahmet Nedim, *Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları-1926*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 326.

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-İ İslâm Cemiyeti

- Darü'l-Hilâfeti'l-Âliyye İbtidâ-i Dâhil Medreseleri Mantık Müderrisi Manisalı Mustafa.

- Fatih Dersiamlarından Âsitâneli Hafız Abdullah.

- Dersiamdan Sinoplu Mehmed Emin Efendi.¹⁴

Öğretmenler Cemiyeti kesinlikle siyasetle uğraşmayacaklarını ifade etmişlerdi. Fakat bu cemiyet İttihatçı diye itham ettikleri Kuvay-ı Millî'ye Hareketi'ni ağır bir şekilde suçlayan bir beyanname yayınlamıştı. Aynı zamanda bu beyannameyi Bab-ı Ali'ye sunmuştu.¹⁵ Cemiyet-i Müderrisin siyasetle uğraşmayacağına dair aldığı kararı yok sayarak siyasetle uğraşmıştır. Öğretmenler Cemiyeti Bab-ı Ali'ye sunmuş olduğu 26 Eylül 1919 tarihli beyanname metninin bir kısmı şu şekildedir:

"...Halîfe-i Hakikat-beyan ve Hakan-ı âlişân efendimiz hazretlerinin muhtelif vesilelerle mukerreren vakı' olan beyanatı ilham gayât-ı hilafetpenâhilerinden de müstebân olduğu üzere İzmir hâdise-i fâciası muhit-i millîde büyük bir galeyana tevâlî etmiş ve yer yer bir çok tezahürata sebebiyet vermiş ise de, bu tezahürât aynı zamanda on seneden beri ma'ruz kaldığımız her felâket gibi İzmir hailesinin dahi esbâb-ı evveliyeye ve netaic-i vehîmesini izhar edenleri takbîh manasını sarahaten ifade ettiği halde bu şerzime-i şekâvet, mütevâli-i cinnet ve cinâyetleri yüzünden yeniden mevcûdiyet ve iclâli sarsılan milletin bu suretle bir kere daha tebeyyün eden nefret ve istikratından istihya etmeyerek tezâhürât-ı millîyeyi müessesat-ı devlete tecâvüz ve gayr-ı meşru' ve gayr-ı kanûnî if'âle ictisâr ile hedef-i selâmet cüyânesinden inhirâf ettirmeğe ve memleketin istihlâsı ve istiklâlî emrinde mevcut kalan bakiyeyi ümidîde tehlikeye ilkâ eylemeğe çalıştıklarından bu gibi iğfâlâta firifte olması muhtemel bulunanların nesayih-ı lâzime ile irşadını vezâif-i esâsîsinden addeden cemiyetimiz bütün efrâd-ı millete vatan-ı azîzimizin selâmeti millet-i Osmâniyenin kitle-i vahîde halinde zat-ı hazret-i hilâfetpenâhînin erîke-i hümâyûnları etrafında toplanmasıyla te'mîn olunabileceğini ve millet-i İslâmiye ve Osmanîyenin her zamandan ziyâde bu ân-ı fevkalâdenin basîret ve ferâset ibrâzına mecbûr ve muhtâc olduğunu beyâna lüzum görmüştür."

¹⁴ Kemal Gurulkan, "İslâm'ın Siyasallaşma Sürecinde Cemiyet-i Müderrisin'den Teâli-i İslâm'a, Köprü".

¹⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, Cilt I, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1976), 582.

Cemiyet-i Müderrisin 26 Eylül 1919 tarihinde yayınlamış olduğu beyanname ile toplum üzerinde yeterli derecede etkili olamamıştı. Dolayısıyla Cemiyet-i Müderrisin 14 Kasım 1919 tarihinde toplanan genel kurulda aldığı bir karar sonucunda isim değişikliğine gitmiştir. Cemiyet-i Müderrisinin ismi Teâli-î İslâm adı olarak değiştirilmiştir.¹⁶

2. Teâli-î İslâm Cemiyeti

Yukarıda bahsedilen 26 Eylül 1919 beyannamesi Cemiyet-i Müderrisini, etkilemiş ve Öğretmen Cemiyeti üyelerinin çekilmesine neden olmuştu. Böylece Öğretmenler Cemiyeti isim değişikliği yaparak Teâli-î İslâm Cemiyeti adını almıştır. Alemdâr gazetesi 25 Kasım 1919 tarihli nüshasında Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin kuruluşu ve bu cemiyetin tüzüğünde yer alan maddeleri şu şekilde haber vermektedir:

“Teâli-î İslâm Cemiyeti

Teâli-î İslâm Cemiyeti riyasetinden varit olmuştur.

19 Şubat 335 (1919) tarihinde cemiyet medrese namıyla teşkil edilmiş olan cemiyetimizin infak eden içtima-î umumide isminin (Teâli-î İslâm) tahviline karar verildiği ve nizamname-i esaside nokta-i nazardan icab eden tadilat ve tavazzuh icra edildiği gibi muktezi muamele resmiye ifasına da içtima-i umumiye de intihab olunan heyet-i idarece tevessül olunarak ruhsat-ı resmi istihsal olunduğu alakadarana ilan olunur.”

19 Şubat 1919 tarihinde Teâli-î İslâm Cemiyeti'ni medrese şanıyla kurulduğu ve bu cemiyetin tüzüğünde yer alan kararların duyurulduğu haberi verilmektedir. Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin nizamnamesinin kararları şöyledir:

“Teâli-î İslâm Cemiyeti Nizamnâme-i Esâsiyyesi

Madde 1- Esasat-ı İslâmiyeye mutekad zevattan mürekkeb olmak üzere (Teâli-î İslâm Cemiyeti) unvanıyla bir cemiyet teşkil etmiştir.

Madde 2- Cemiyetin maksadı:

¹⁶ Kemal Gurulkan, “İslâm'ın Siyasallaşma Sürecinde Cemiyet-i Müderrisin'den Teâli-î İslâm'a, Köprü”.

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-İ İslâm Cemiyeti

a- Vesâil-i adîde ile hakayık-ı dîniyeyi Müslümanların ruhlarına ifâza, terbiye ve âdâb-ı İslâmiyeyi ta'lîm, şeair ve asar İslâmiyeyi muhafaza etmek.

b- Ulûm-ı şer'iyyeye bi hakkın vâkıf ve fünûn-ı sâireden zamanın ihtiyacâtıyla mütenasib malûmatı haiz ve ahlâk-ı Nebeviye ile mütehallık âlim-i dînî yetiştirmeğe ve herkes için bilinmesi zarûrî olan ulum-ı dîniye ve ma'lûmât-ı sâire ile ahlak-ı fazıla-i İslâmiyeyi efrâd-ı müslimîn meyânında neşr ve ta'mîme sarf-ı mesâ'î eylemek,

c- Beyne'l-müslimîn revâbit-ı uhuvvetin takviyesiyle tesânüd ve tekâfül-ı ictimâiyenin inkişâfına çalışmak,

d- Efrâd-ı müslimîn arasında ferdî ve ictimâî teşebbüsât-ı iktisâdiyenin inkişâfına sa'y u gayret etmek,

e- Efrâd-ı müslimînden işsiz olanlara kabiliyetlerine göre iş bulmağa çalışmak ve düçâr-ı zarûret olanlara, mümkün mertebe yardım etmek,

f- Küûl, kumar, fuhuş gibi efrâdı sefâlete, heyet-i ictimâiyeyi tereddi ve inhitata sevk eyleyen muzır şeylerin men'i esbâbına tevessül etmektir.

Madde 3- Cemiyet bilcümle muamelatında ifrat tefritten mücanebetle mutedilane bir meslek takip eder.

Madde 4- Cemiyet kaffe-i hukukunu muhafaza ve istihdaf eylediği makasid-ı aliyeyi takip etmekle beraber fırkacılık amaline hizmet etmeyecektir. Şu kadarki: efradın kanaatleri dairesinde firak-i siyasiyeye intisaplarında beis yoktur."

Yukarıdaki nizamnamede cemiyetin, Müslümanları İslâm dini ile eğitmek, İslâm dinine uygun âlim yetiştirmek, Müslümanları gerek maddi gerekse manevi yönlerden güçlendirerek bir birlerine kenetlenmelerini sağlamak, toplum hayatını bozacak olan kumar, zina gibi zararlı faaliyetleri ortadan kaldırmak, İslâm dinini muhafaza etmek, Müslümanları korumak ve hiçbir şekilde fırkacılık yani siyasete bulaşmayacakları gibi amaçları olduğu anlaşılmaktadır.

"Heyet-i İdare

-Reîs-i Evvel: Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye İbtidâ-i Dahil Medresesi Müdür-i Umûmîsi İskilipli Mehmed Atıf Efendi.

-Reîs-i Sâni: Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Sahn medresesi Edebiyat-ı Arabiye Müderrisi Konyalı Abdullah Atf Efendi.

-Katib-i Umûmî: Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Süleymâniye Medresesi Tarihi Edyan Müderrisi Bergamalı Mehmet Zeki Efendi

Azalar:

-İbtidâ-i Dâhil Medresesi Tarih-i Umûmî Müderrisi Erzincanlı Hasan Fehmi Efendi.

-Sahn Medresesi Edebiyat-ı Arabiye Müderrisi İstanbullu Şerefeddin Efendi.

-İbtida-i Dahil Medresesi İngilizce Müderrisi Manisalı Hayreddin Efendi.

-İbtida-i Dahil Medresesi Tarih-i Osmânî Müderrisi Tahirü'l-Mevlevî Bey.

-Nişantaşı Sultânisi Arabî Mu'allimi Kayserili Şemseddin Efendi.

-Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Sahn Medresesi Usûl-ı Fıkıh Müderrisi Seydişehirli Hasan Fehmi Efendi.

Merkez İdaresi: Süleymaniye Elmaruf Mahallesi'nde Kirazlı Mescit Sokağı'nda köşe başında 17 numaralı hanedir. Arzu buyuran zevatın kaydolmak için direkler arasında İbrahim Paşa Medresesi'ne müracaatları ilan olunur.¹⁷

Yukarıda belirtildiği gibi gerek Cemiyet-î Müderrisin gerekse Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin kurucuları ve idare heyeti karşılaştırıldığında bu cemiyetlerin kurucu ve idare heyetini oluşturan kişilerin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Cemiyet-î Müderrisin ile Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin kurucuları ve idare heyeti İskilip Mehmed Atf Efendi ile Seydişehirli Hasan Fehmi Efendi dışındaki üyeler tamamen farklı kişilerden oluşmaktadır. Her iki cemiyetin kurucusu İskilip Mehmed Atf Efendi'dir. Her iki cemiyette aza olarak görev yapan kişi ise Seydişehirli Hasan Fehmi Efendi'dir.

26 Eylül 1926 tarihinde Öğretmenler Cemiyeti yayınlamış olduğu beyanname ile değer kaybına uğramış ve dolayısıyla tekrar eski değer ve itibarını

¹⁷ Alemdâr, 25 Kasım 1919 Salı, Adet: 344-2644, 2.

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-î İslâm Cemiyeti

kazanmak için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu cemiyetin ilk girişimi tekrardan dine sıkı sıkıya sarılmaktı. Daha sonra ise eğitim ve öğretim girişiminde bulunmuş ve okullar açarak bu okullara öğretmenler göndermiştir. Ayrıca Müslümanların ekonomik olarak güçlü olmasının gerekliliğini savunarak bazı iktisadi girişimlerde bulunmuştur. Toplumun düzenini bozan her türlü olumsuz faaliyetleri yasaklamıştır. Cemiyet almış olduğu bir kararla hiçbir şekilde siyasi fırkalara katılmayacağını açık bir şekilde beyan etmesine rağmen Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin, Şeyhülislâmlık makamına geçen Mustafa Sabri ile bu kararı ihlal etmiştir.¹⁸ Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin başarılı olmak için ulaşmak istediği hedefler Alemdâr gazetesinin 24 Aralık 1919 tarihli sayısında yayınlanmıştır.

“Teâli-î İslâm Cemiyeti

Mukaddema teşkil etmiş olan “Cemiyet Müderisin” esasat-ı ulviye-i İslâmiyeyi mutikad ve hayat umumiyeye-i beşeri müdrük bir zihniyetle hareket ederek şunun-ı alemde ibret-bin olan Müslümanları daire-i şümülüne aldığı anlaşılmaq üzere “Teâli-î İslâm Cemiyeti”ne inkılap etmiştir. Tarih-i milelin herhangi sahifesi açılma dinine habli-i metin ile merbut olmayan milel ve akoamın er geç münkiraz oldukları görülür. Din-i mubin-i İslâm ise beşerin kafil saadeti olan bilcümle ahkâm-ı vukuatı cami olduğu halde Müslümanların asırlardan beri duçar oldukları zulum, sefalet, esaret, mağlubiyet ve inhitat-emin olmalıyız ki ahkâm-ı asliye-i diniyeye kemahi hakka riayet olunmamasının netice-i zarurıyesidir. Bunun aksini ispat edebilecek hiçbir delil ibraz olunamaz. Sarf-ı eser cehalet olarak hakayık-ı diniye ve esasat-ı İslâmiyeye mutakat ve ahkâm münifesine tamamen mütemessik olmayanların akıbetleri felakettir, hüsrandır, bu katidir.

“Teâli-î İslâm Cemiyeti” dindaşlarımızın ruhlarına hakayık-ı diniyeyi ifaza ve ahkâm-ı İslâmiyeyi ve sail-i adide ile talim, şeair ve maâşir-i İslâmiyeyi muhafaza etmek maksad-ı asliyesiyle teşkil etmiş ve ibraz-ı faaliyete başlamıştır. ...Gayr-i memnun olan hakaikdendir ki maarif pertev medeniyettir. Maarifsiz memleket içinde musibet kuvve-i müdhîşesini gösterir. Esna-i beşere her fenalık cehaletten gelir. Cehalet vahşettir, zulumattır. ...Telehhüfdür ki cehaletimiz sebebiyle rabta-i diniyemiz zaafa uğramış ve düçar-ı felaketimiz olmuştur. Bu felaketten

¹⁸ Kemal Gurulcan, “İslâm'ın Siyasallaşma Sürecinde Cemiyet-i Müderrisin'den Teâli-î İslâm'a, Köprü”.

kurtulmanın birinci yolu iktisab-ı âlem ve kemal ederek akide-i dinimizi hüsn-i muhafaza ve ahkâm-ı İslâmiyeye layıkıyla riayet etmeye muvaffık olmak ve kalbden muhafet-i Allahlı katiyen çıkarmamaktır. İşte bu hususat-ı mühimmeyi nazar-ı dikkate alan “Teâli-î İslâm Cemiyeti” ulum-ı diniye ve maarif-i saireye bihakkın vakıf ve ahlak-ı celile-i nebeviye ile mütehalik âlim-i din yetiştirmeye ve her ferd-i Müslüman bilmesi zaruri bulunan ulum-ı diniye ve malumat-ı ibtidaiye ile mezâyâmı fazle-i İslâmiye’nin Müslümanlar arasında neşir ve tamimine ve beyne’l-müslimin revabit uhuvvet ve meveddetin takviyesiyle tesanüd ve tekaffül ictimainin ve ferdi, ictimai teşebüsât-ı iktisadiyenin inkişafına sarf-ı mukadderat eyleyecektir. “Teâli-î İslâm Cemiyeti” umumu vilayet ve mülhakatında üç, beş haneli köylere varıncaya kadar evlad-ı vatanın pertev âlem ve kemal ile müstenir olması ve efrad-ı müsliminin terbiye-i diniye ile mütehalli ve hakayık ve maâl-i İslâmiye’nin inkişafı için medrese ve mektebler küşadına çalışmaktadır. Cemiyetin tahrir ve tedrisi encümenlerince Kuran-ı Kerimi ve harekesiz yazıları sahvelle okutturabilecek bir tarz nevinde tertib edilen (Elifba) tabi ettirilmiş ve nüsha-i matbuaları şubata gönderilmiştir. Evlad-ı vatana ve köylülere ahlak ve mezayam-ı diniyeye talim için bir (âlem...) bizde (tarih-i İslâm) tertib edilmiş ve bunlarda derdest tabi bulunmuştur.

“Teâli-î İslâm Cemiyeti” Tekfurdağı, Isparta, İskilip, Kastamonu, Çal, Manisa, Eskişehir, Bursa, Çorum, Ödemiş, Konya, Uşak, Merzifon, Kangırı, Yenişehir, Karahisar-ı Sahib, Kütahya ve Bolu’da birer şube açmış ve faaliyete başlamıştır. Maksud aslisinin suret-i peziray-ı husul olması zımında Muğla, Sungurlu, Boyabad, Bandırma Kirmastı, Düzce, Yenişehir, Sinop, Sivas, Kayseri, Amasya, Nevşehir, Bolvadin, Maraş ile diğer taraflarda dahi şubeler derdest küşaddir.

“Teâli-î İslâm Cemiyeti” din-i mubin İslâm’ın ayeti celile ve ahadiyyet-i nebeviye ile meni buyurmuş olduğu müskirat fuhuş kumar gibi beşeriyetin müstelzim inhitatı olan e’al-i seyyienin meni esbabını istikmale sayı edecektir. Akidey-i İslâmiye’sini hüsn-i muhafaza etmiş olan erbab iz’anı Cenabı Hakkın meni buyurmuş olduğu ikmal kabihadan ictinab ederler. Din-i celil-i İslâm bir din ulvi ictima ider ki Müslümanların bir kitle-i vahide halinde hareket etmelerini emr-i kün teessüfler olunur ki cehaletten mütevellid sefahat, rezalet, ahlaqsızlık bitmez. Tohum nifak ekmiş ve efrad-ı müslimini yekdiğerine düşman

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-î İslâm Cemiyeti

etmiştir. Bu bir felakettir mahaza bu halin devamı Müslümanların mahvini muntîç olur. İnsan olan felaketten musibetten ibret alır.

“Teâli-î İslâm Cemiyeti” Cenab-ı Halk kâinatın eltaf ve nam-ı celilesine iktisab kabiliyet etmek ve tarik-i hidayette yürümek ve vatana hizmet edebilmek için dindaşlarının terbiye-i diniyelerine ve fezail-i ahlakiye iktisap etmelerine hadım olacaktır.

“Teâli-î İslâm Cemiyeti” şimdilik din kardeşlerini tenvir için ara sıra ceraid-i yeومیye vasıtasıyla bazı makalat neşre edecek ve ahval hazra kesib sükûnet ettikten sonra cemiyet-i beşeriyeye muceb istifade olacak neşriyatta bulunmak üzere ayrıca yeومی bir gazetede neşreleyecektir. Ve menama'l-tevfiik reisi Mehmet Atıf.”¹⁹

3. Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin Kuvay-ı Millîye Hareketi ile Bolşevizm'e Bakış Açısı

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunu İslâmcı kararlara bağlamış olan grup ve topluluklar, muhalefet ve iktidar taraftarı olmakla yetinmemişlerdir. Meşrutiyet Dönemi'nde İslâmcı kurallara bağlı olarak kurulan fırka ve cemiyetler olmuştur. Bu fırka ve cemiyetlerden bir kısmı tamamen din ve ilim kurumu olarak kurulduklarını beyan etmişlerdi. Fakat siyasetle hiçbir şekilde ilgilenmeyeceklerini iddia eden bu kurumlar politik olaylara ilgisiz kalmayarak daha sonra siyasetle uğraşmışlardır. Teâli-î İslâm Cemiyeti Nizamname-i Esasi'nde kişi ve toplum yaşamına tamamen karışmak hedefini belirtmiştir. Teâli-î İslâm Cemiyeti fırkaların politik amaçlarına yardımcı olmayacağını ve siyasetle hiçbir şekilde uğraşmayacağını ifade etmesine rağmen sadece politikayla uğraşmıştır. Cemiyet, filizlenip gelişmeye başlayan Millî Mücadele Hareketi ile bu hareketi destekleyen Kuvay-ı Millîye'ye muhalefet ederek bu hareket ile Kuvay-ı Millîye'yi yok etmek için Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yanında yer almıştır.²⁰

Yüksek İslâm Cemiyeti, “emr-i bil-ma'ruf, nehy-i anil münker” politikası çerçevesinde neşrettiği beyannâmeler ile toplumu farklı konularda uyarmak ve Millî Mücadele'ye karşı ayaklandırmak için faaliyete geçmiştir. Cemiyet ilk olarak İtilaf kuvvetlerine bir muhtıra sunmuştur. Daha sonra da Millî Mücadele Hareketi'nin aleyhine “Yüksek İslâm Cemiyeti adına” kaleme

¹⁹ Alemdâr, 24 Aralık 1919 Çarşamba, Adet: 273-2673, 3.

²⁰ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, Cilt I, (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998), 36-38.

alınan bir beyannâme Yunan uçakları vasıtasıyla Anadolu'ya dağıtılmıştır.²¹ Yüksek İslâm Cemiyeti İstanbul'u işgal edilmeden önce İtilaf Devletleri'ne bir muhtıra vermiştir. Bu muhtıra metninin İtilaf Devletleri'ne verileceği Alemdâr gazetesinin 14 Şubat 1920 tarihli sayısında şu şekilde haber verilmiştir.

“İstanbul Makarr-ı Hilafet ve Saltanattır

Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin bir muhtırası

*Teâli-î İslâm Cemiyeti, dün zeval saat ikide şehrimizdeki Düvel-i İtilafiye mümesillerine bir muhtıra takdim etmiştir. Bu muhtırada İstanbul'un makarr-ı hilafet-i İslâmi'ye ve payitaht-ı saltanat-ı Osmaniye olarak kalması icab ettiği maddi ve manevi delail mukannen ile isbat edilmekte ve bu suretle ittihaz mukarrerat olunması talep olunmaktadır. Pek mühim olan muhtıranın metni matbuata birkaç güne kadar verilecektir.”*²²

Alemdâr gazetesi 15 Şubat 1920 tarihli nüshasında İtilaf Devletlerine verilen muhtıra metnini neşretmiştir. Bu muhtıranın metni şu şekildedir.

“Mühim Bir Muhtıra

İstanbul Makarr-ı Hilafet ve Saltanattır ve Öyle Kalmalıdır.

Teâli-î İslâm Cemiyeti tarafından Düvel-i İtilafi'ye mümesillerine verildiğini dünkü nüshamızda yazmış olduğumuz mühim bir muhtıranın suretini bervech-i âtî derc ediyoruz:

Asâletmeab:

*Mümessili bulunduğunuz Devlet-i Muazzama tarafından İstanbul'un Müslümanların ellerinden alınması yahut hilâfet-i İslâmiye'nin saltanattan tefrîki mevzu-ı bahsedilmekte olduğu haberi âlem-i İslâm'ı dağidâr-ı teessüf etmiştir...”*²³

²¹ Kemal Gurulkan, “İslâm'ın Siyasallaşma Sürecinde Cemiyet-i Müderrisin'den Teâli-i İslâm'a, Köprü”; Ayrıca bkz: Kemal Gurulkan, *Teâli-i İslâm Cemiyeti (Cemiyet-i Müderrisin)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul, 1996); Bu olaylarla da iltisakı olan ve Millî Mücadele evresinde Noel-Ali Galib olayına sirayet eden kürt beyleri ile ilgili olarak Ayrıca bkz: Mehmet Çelik, “Lübnan'da Sivil Toplum Kültürü ve Kürt Örgütlenmeleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of Social Science*, Yıl: 6, Sayı: 40, (Ağustos 2019)

²² Alemdâr, 14 Şubat 1920 Cumartesi, Adet: 424-2724, 1.

²³ Alemdâr, 15 Şubat 1920 Pazar, Adet: 425-2725, 2.

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-î İslâm Cemiyeti

Yukarıdaki muhtıradan Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin hilafet ve saltanat yanlısı bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin üyeleri "Padişah'tan başka bir kuvvet tanımıyoruz, Kuvay-ı Millîye'yi dağıtmak için malen, bedenen bütün kuvvetlerimizi harcamaya ahdedtik." diyerek Kuvay-ı Millîye'ye karşı halkı ayaklandırmışlardı.²⁴

İngilizler, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin idare heyetiyle bir anlaşma yaparak Boğazlardaki hakimiyetlerini güvence altına almak ve Kuvay-ı Millîye'ye tabi olan Anadolu toprakları ile İstanbul arasında bir tampon bölge oluşturmak için Cemiyet-î Ahmediye adında bir cemiyetin kurulması için girişimde bulunmuşlardı. Daha sonra bu cemiyet Yüksek İslâm Cemiyeti ile itifak kurarak Kuvay-ı Millî Hareketi'nin aleyhinde propaganda yapmıştır.²⁵

İngilizlerin amaçları doğrultusunda hareket eden Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin almış olduğu karar ile 18 Mart 1921 tarihli belgeden İstanbul'da savaşçı bir grup tarafından farklı şekiller ve kıyafetlerde, emniyet ve polis teşkilatı bulunmayan kasaba ve iskelelerden Anadolu'ya birçok adam göndererek Kuvay-ı Millîye aleyhinde propaganda yaptıkları anlaşılmaktadır²⁶. Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin birinci beyannamesinden Kuvay-ı Millîye'yi yok etmeye yönelik bazı kısımlar şu şekildedir:

"...Bu herifler, bu hinoğlulinler memleketin başına kendi elleriyle getirdikleri her belâda her muharebede âlemi ölüme teşvik etmek, halkı kırdırarak kendi canlarını beslemek ve evvelkinden daha zinde ve kuvvetli bir mevcudiyetle muharebenin sonuna çıkmak usulünü pek iyi biliyorlardı. Muharebe olur, harbi kendisi çıkarmayan her sınıf halk zayıyata uğrar, cidden azalır; fakat İttihatçılar sanki eskisinden fazla çoğalır. Bu hal gözbağcı İttihatçılara mahsus bir sinirdir. Harb-i Umûmi'den evveli İttihatçılarla sonrakiler arasında bir mukayese yaparsanız bu dakika vakıf olursunuz... ..Nitekim bu defa da Anadolu'da Mustafa Kemal ve Kuvây-ı Millîye maskaraları, Yunan askerlerinin önünden nâmerdâne bir surette kaçarken, zavallı saf ve gafil ahâlî ve askerden cem' ettikleri kuvvetleri düşmanla harbe tutuşturarak ve "Siz mevkiinizde sebat edin, biz şu taraftan onların arkasını çevireceğiz." tarzında yalanlar ve hilelerle savuşup kaçarak

²⁴ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt III, (İstanbul: Tarih Dizisi Yayınları, 1991), 28-29.

²⁵ Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960), 502.

²⁶ Mesut Aydın, "Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıktıları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt II, Sayı 5, Yıl 1990, 24-25.

zavallı neferlerimizi ve ahâlimizi boşuboşuna kırdırmak usulünü takip ediyorlar. Biçare millet! Bu yankesicilerin hilelerini, desiselerini hâlâ tamamen anlayamamıştır. Yazık, bin kere yazık ki gerek harp içinde ve gerek müttârekeden sonra memleket bunların fitne ve fesadı uğruna milyonlarca evlâdını telef ediyor da Talât, Enver, Cemal, Mustafa Kemal vesaire gibi beş on şakînin vücudunu ortadan kaldırmak için icap eden küçük fedakârlığı göze aldıramayarak memleketi ve kendilerini ebedi tehlikeden kurtarmak ve selâmete çıkarmak tarikini idrâk edemedi ve hâlâ da edemiyor!... ..Halbuki millet hâlâ aldanıyor, aldatılıyor, lüzumsuz yere girdiği ve mağlubiyetle çıktığı bir muharebenin ferdasında da aklını başına toplayamıyor! Kendisini hâlâ aldatmağa çalışan heriflere niçin diyemiyor ki: “Ey hainler, Ey Allah’tan korkmayan ve peygamberden haya etmeyen mahlûklar, muharebe ettiniz, başımızı bin türlü belâlara soktunuz, mağlup oldunuz, bizi de o yolda mahv ve perişan ettiniz, devletlere karşı mağlûp olduk.” dediniz müttâreke imzaladınız, silâhlarımızı, boğazlarımızı, pâ-yi tahtımızı teslim ettiniz... ..İngilizleri kızdırdınız, üzerimize Yunanlıları musallat ettiler. Harb-de mağlup olduktan sonra uslu oturmak ve mağlubiyetin netâyicine katlanarak telâfisini sabr ü sükûn ve akl ü tedbir dâiresinde izâle etmekten başka çare var mıdır? Yunanlılarla harbe tutuşuyor, sonra da bir taraftan kaçıyor ve bir taraftan şöyle mukavemet ettik, böyle zayıat verdik gibi yalanlarla halkı iğfale çalışıyorsunuz! Düşünmüyorsunuz ki Yunanlılara fazla zayıat verdirmek bile bundan sonra bizim için hayırlı ve menfaatli bir şey olmaz: Hudânegerde sizin yalanlarınızı şahit tutarak işgal ettiği memleketimizde; “bu kadar kan döktüm ve şöyle fedakârlık ettim, böyle emek çektim” diyerek hakk-ı feth davasına kalkar! Hem sizler ey yalancı ve deni şakîler! Kendi milletimize karşı ecnebi milletlerden hiçbirinin yapmadığı şekavet ve şenaatleri irtikâp edip dururken milleti, eşraf-ı memleketi, ulemâyı asıp keserek mallarını yağma ederken kendinize ne hakla ne yüzle ne utanmazlıkla Kuvâ-yı Millîye namını veriyorsunuz? Milleti öldürerek mahvederek hukuk-ı milleti müdâfâa edeceksiniz öyle mi? Utanmaz hâinler, artık yetişir, yakamızı bırakın: Cenâb-ı Hakk’ın gazap ve laneti sizin üzerine olsun! Şimdi sulh imzalandı Kuvâ-yı Millîye belâsının tevliht ettiği mecburiyetle galip devletlere karşı yeniden taahhüt altına girdik. Devletler şimdi bize: “Eğer Anadolu’da Kuvâ-yı Millîye isyanını devam ettirir ve bastıramazsanız İstanbul’u da elinizden alacağız.” diyorlar. Kuvâ-yı Millîye eşkiyası ise İstanbul’u

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâlî-î İslâm Cemiyeti

da elimizden çıkarmak ve memlekete son hizmet şeklinde son ihanetlerini de yapmak için çalışıyorlar... Ey kahraman askerler! Harb senelerinde sizi cephe cephe sürükleyen ve aç, susuz süründüren ve din kardeşlerinizin, hemşehrilerinizin beyhude yere ölmelerine sebebiyet veren birkaç kişi arasında Mustafa Kemal, Ali Fuat, Bekir Sami gibi zâlimler de var idi! İşte bu hâinlerin harb cephesi haricinde kalmış olan efrâd-ı alinize kanlı elleriyle ne kadar fecâyî irtikâb etmiş olduklarını harbden avdetinizi müteakib gördüğümüz! Bugün yine o şakiler, bağılerdir ki elleri birtakım yetimlerin, dul kadınların kanlarına mülamma olduğu halde kalbgâhımıza sokularak sizi mahvetmek ve evlâd u iyâlinizi yetim ve dul bırakmak ve seroet ve saadetinizi külliye çalmak için şeytanın dahi hatırına gelmeyen hile ve desâisi irtikâb ediyorlar. Siz bu zâlimleri cinayetlerine daha ne kadar göz yumacaksınız? Elinize aldığımız fetvâ-i şerif ki Allah'ın emridir, okuduğunuz hatt-ı münîf ki halifemizin, padişahımızın bir fermanıdır, siz Allah'ın emrine halifenin fermanına ittibâen bu canileri, bu katil canavarları daha ziyade yaşatmamakla memur ve mükellefsiniz. Şu alçaklar ve hempaları bu cinayetleri hep sizin sayenizde yapıyor; bunları vücudlarını külliye dünyadan kaldırmak beşeriyet için, Müslümanlık için bir farz olmuştur... ..Padişahımız, halifemiz efendimiz hazretlerinin merhamet ve şefkat kucağı size açılmıştır. Hepiniz koşunuz, geliniz dünya ve ahiret saadetini ihrazediniz: İşte size ihtar ediyoruz. Allah'ın, peygamberini ve padişahını seven bu tarafa gelsin!"²⁷

Teâlî-î İslâm Cemiyeti, Kuvay-ı Millîye'yi İttihatçıların devam olarak göstermiş ve Kuvay-ı Millîyeciler ile Mustafa Kemal Paşa'yı çok sert bir üslupla olumsuz yönde eleştirmiştir. Bu cemiyet, Osmanlı Devleti'nin kurtulması için Kuvay-ı Millîye'yi tamamen ortadan kaldırmanın gerekli olduğunu savunmuştur. Ayrıca cemiyet İngiliz yanlısı bir politika izlemiş ve Hilafet ve saltanat makamlarını destekleyen Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin politikaları doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmüştür. Teâlî-î İslâm Cemiyeti'nin ikinci beyannamesinden Kuvay-ı Millîye'yi tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bazı bölümler şu şekildedir:

"...Mütarekenin akdinden sonra devletin en zayıf ve en nazik zamanında da mevki-i iktidara gelen hükümetlere tali-i nasazı

²⁷ Zekâi Güner-Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Merkezi Yayını, 1990), 220-223.

mağlubiyetin icab ettiği tarz-ı siyaseti tatbik ettirmemek için her türlü mevani ve müşkülâtı ihdasa çalıştılar; düvel-i galibenin vatan ve milletimiz hakkında hüsn-i temayülâtını isticlap edebilecek teşebbüsâtı akilane ve durenmişaneye meydan bırakmamak ve bilakis dünyayı aleyhimize içzap etmek için çalıştılar! İzmir Hadisesi üzerine hükümetin tuttuğu tarik-i siyasetin muvaffakiyetle semerebahş olmak emarelerini göstermeye başladığı bir sırada, hükümet ile millet arasında, sokulmak istediler; Kuvay-ı Millîye unvan-ı kazibi altında hükümete karşı müziç müdahalata ve vatani daha büyük felaketlere sürükleyecek bağıyü isyanlara kalkıştılar; Vahdet-i milleti ihlal eylediler; memleketi yeni baştan tahrip ettiler... ..Bugün artık asla iştihab edilemeyecek mevattandır ki devlet ve milletin menfaat-ı hayatiyesi ve ilk vazifesi, kuvay-ı bağıyenin fesadını izale ve memleketin asayişini temin ederek İslâm'ın icabat-ı haliye ve gaye-i ahlakiyesiyle mütenasip muntazam ve müstakim bir idare tesisine çalışmak ve bu suretle mazinin hasarını tamir ve istikbalin ümidini tenmiye eylemek ve bundan sonra dide-i basiret ve intibahı açarak millet-i Osmaniye ve ümmet-i İslâmiye'nin tekemmülâtı medeniyesine ve saadet-i içtimaiyesine hasr-ı emel ederek, aheng-i beşeriyet ve cemiyet-i milel içinde vazifeşinas bir unsur-u faziletkar olmaya uğraşmaktır..."²⁸

Teâli-î İslâm Cemiyeti İslâm birliğini (ümmetçilik) savunmuştur. Osmanlı Devleti'ni çökme aşamasına düşüren Kuvay-ı Millîye'yi yok etmeyi kendisine hedef edinmiştir. İstiklâl Savaşı'nın başlangıç evresinden beri TBMM ile Bolşevik Rusya arasındaki ilişkiler bir hayli gelişmiştir. Bu durumdan hoşlanmayan İtilaf Devletleri ve bilhassa da İngiltere Anadolu'da cemiyetler kurarak ve bu cemiyetlere destek vererek TBMM ile Bolşevik Rusya arasında gelişen bu yakınlaşmaya son vermeye çalışmaktaydı.²⁹ TBMM ile Bolşevik Rusya arasında gelişen bu yakınlaşmaya son vermeye çalışan cemiyetlerden biri Teâli-î İslâm Cemiyeti'dir. Bu cemiyet bu yakınlaşmaya son vermek için İslâm dini ile Bolşevizm'in birbirinden tamamen farklı bir yapıda olduğunu ileri sürerek makale ve beyannameler yayınlamıştır. Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin yayınlamış olduğu "Müslümanlık ve Bolşevizm" başlıklı beyannamesinin bir kısmı şu şekildedir.

²⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*, 395.

²⁹ Mesut Aydın, "Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıktıları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", 25.

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-İ İslâm Cemiyeti

“Teâli-î İslâm Cemiyeti’nden:

Zaman-ı hâzırın erbâb-ı tefekkürünü ve mukadderât-ı milelin hal ve tanzimiyle alâkadar zimamdarasını her şeyden ziyâde işgâle şâyân olan Bolşevizm hakkında ebnâ-yı beşerin mühim bir kısmının nâzım-ı efkâr ve hissiyâtı bulunan İslâmiyet’in nokta-i nazarını tesbit ve ilân emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l-münker vazifesiyle de mükellef olan cemiyetimizce vacibât-ı umûrdan bulunduğu cihetle bu babdaki ahkâm-ı diniyeyi bi’l-cümle Müslümanların ibzâr-ı ibtisârına arz ediyoruz...

İstinat ettiği nazariye-i esasiye ne olursa olsun tatbikat-ı efrad ve heyetin hakk-ı hayat ve hakk-ı temellükünü ihlal suretinde tecelli ettikçe, Bolşeviklik ahkam-ı İslâmiye ile hiçbir vech ve suretle tevfik kabul etmeyecek derecede hal-ı tebayün ve taarruzdadır...”³⁰

Teâli-î İslâm Cemiyeti’nin Bolşevizm’in aleyhine yayınladığı beyanname hakkında Mustafa Sabri Efendi’nin bu konu ile ilgili görüşleri Alemdâr gazetesinin 21 Şubat 1920 tarihli sayısında neşredilmiştir.

“Mustafa Sabri Efendi ve Bolşeviklik

Şeyhü’l-İslâm Sâbık Hazretleri’nin Beyanat-ı Mühimmesi

Teâli-î İslâm Cemiyeti’nin Bolşeviklik ve Müslümanlık hakkında bir beyânatname neşreylediği malumdur. Meseleyi mühim bulduğumuzdan dolayı Mustafa Sabri Efendi Hazretlerine müracaat ederek müşârûnileyh muharrirlerimize beyanat-ı âtîyede bulundular.

“Bolşevikliğin dîn-i İslâm’ın ahkâm-ı ulviyesine münâfi olduğuna dair Teâli-î İslâm Cemiyeti tarafından gazetelerde intişâr eden beyannâme muvâfık-ı hak ve hakikattir. Dîn-i İslâm’ın ahkâm-ı hakimânesi Bolşeviklikle ve ağra edilen fukaraya zekât ve sadaka hisseleri ayırmak sûretiyle dest-i muavenetini uzatmış ve onların ihtiyacatını temin için bir tarîk-i meşru’ sûrette tatmini ihtiyâc etmelerine ne hacet ne de mesağ bırakılmıştır.

Bundan başka dîn-i İslâm, gayr-ı mal ve canına taarruz ve bir yüzünde fesad ve şüriş ikâ etmenin şediden aleyhinde bulunur.

³⁰ Alemdâr, 17 Şubat 1920 Salı, Adet: 427-2727, 2.

Binâenaleyh alem-i İslâm Bolşevikliğe vasta-i sirayet değil belki kuvvetli bir sed hâil olacaktır.

Hayat-ı aile, miras, nikâh, neseb gibi mukaddesat-ı İslâmiye'yi refi ve ilga eden mesleği Müslümanlık katiyen müsaade edemez.

...Zavallı Türk Milleti! Daha dün Rusya ezeli düşmanımızdır, diyerek seni Almanlarla beraber harbe sokanlar, bugün de Bolşeviklik adı altında Moskoflarla birleşmeye davet ederek, her gün hakir bir tarzda hayat ve huzurunla en adi bir oyuncak gibi oynayacaklar mı? Ve sen bu yankesicilere sonuna kadar aldanmak ve alet olmak mezelletine katlanacak mısın?"³¹

Teâli-î İslâm Cemiyeti ile Mustafa Sabri Efendi Bolşevizm'in İslâm dini ile Müslümanların yaşam tarzlarına uygun olmadığını ifade etmişler ve Bolşevizm'i kesinlikle red etmişlerdir. Ayrıca Bolşeviklerle ortak hareket eden İttihatçılarını sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Millî Mücadele'ye muhalefet ederek gelişmeye başlayan Türk-Rus ilişkilerine bir son vermeye çalışmışlardır.

Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin kaleme aldığı "Mühim Bir Mesele" başlıklı metni Alemdâr gazetesi 24 Şubat 1920 tarihli sayısında yayınlamıştır. Bu metinde Bolşeviklik ve İslâmiyet hakkında şu bilgilere yer verilmiştir.

"İslâmiyet ve Bolşevizm

Teâli-î İslâm Cemiyeti merkezi umumiyesinden:

Cemiyetimizin Bolşeviklik aleyhindeki beyannamesine dair Darü'l-Hükmeti'l-İslâmiye reisine atfen dünkü İkdâm ve Journal D'Orient gazetelerinde intişar eden beyanat kemal-i hürriyet ve istiğrab ile mutaala olundu.

Haris hükümet ve şeriat olmak üzere tesis etmiş bir heyetin riyaseti gibi bir makam zi-şarki ihraz eden zatı hiçte layık görmediğimiz beyanat-ı mezkûrenin ve ihtiva eylediği istinadatın tezkibine şedit bir lüzum hissediyoruz.

Evvela: Cemiyetin mezkûr beyannamesi heyet-i idareden ictimaada mevcut azanın itifak arasıyla tekrar etmiştir.

³¹ Alemdâr, 21 Şubat 1920 Cumartesi, Adet: 431-2731, 2.

Millî Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâli-İ İslâm Cemiyeti

Saniyen: Mezkûr beyannamenin neşri hakkındaki kararı imza ettiği halde her ne sebebe mebni ise bila-ahire istifa eden Şerafettin Efendi'den maada taşra merâkiz ve şubatında ne de dersââdetde bulunan mensubiyetimizden hiçkimse istifa etmemiştir. Bilakis beyannamenin neşri efkâr-ı umumiyen İslâmiye üzerinde pek ziyade hüsn-i tesir etmiş ve cemiyetimiz bunun için ve cahi ve gıyabi birçok takdirat ve tebrigata mazhar olmuştur. Emir Mesud imzasıyla gazetelerde istifaneme neşreden efendiye gelince cemiyetimize esasen mensup değildir.

Salisen: Emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker bilcümle Müslümanlarca vezaif-i mühime-i diniyeden olub hiçbir şahsa veya makama münhasır değildir. Ve bu vazife-i diniyeyi ifa etmeyenler dinen derece derece mesuldürler.

Rabian: Cihanın ve Müslümanların zihinlerini şiddetli işgal eden Bolşevizm hakkında adem-i malumat beyan etmek Müslümanların müşkülâtını hal ve efkârını tenvir vazifesiyle mükellef olan makamat hiçbir vecihle medar mazeret teşkil edemez.

...Beyana mecburuz ki Bolşeviklik istinat ettiği nazariye salik ve mürevviclerinin icab menafi temayülatına göre zaman zaman gunagun tahvilata uğramakta ise de yine iktisap ettiği eşkalden hiçbirisi İslâmiyetle kabil-i tevfik değildir.

Bolşeviklik (Sosyalizm)'in müfrit bir şekli olduğu her türlü şüphe ve teredüden azade olduğu gibi Rusya'nın aksam-ı muhtelifesinden mecburen dar ve diyarını terk ederek şehrimize sığınan Müslim ve gayr-ı müslim binlerce felaketzedenin had-tezavide geçen beyanat mütehaddisindende anlaşılıyor ki Bolşevikler hak tamamlamak ve tasrihi tanımamayı ve edyan-ı beynelbeşer amil nifak ve iftirak addederek ilga eylemeyi irs, hibe, vasiyet ve saire gibi hak tasrif icabetinden olan ahkam-ı diniye ve içtimâîyeye tecavüzü kendilerine şiar ittihaz etmişlerdir. Bu münasebetle Darü'l-Hükmet reisi muhtereminden şu fezayihin İslâmiyetle kabil-i tevfik olub olmayacağını istizaha derin bir tesirle mecburiyet hissetmekteyiz. İlaveten cemiyetimiz Teâli-î İslâm namını aldığı tarihten itibaren tasaffi etmiş ve erkân ve efradı arasında daha sıkı bir tesanüd ve tekeffül

vücuda gelmiş olmakla bu babda neşrolunan garazkarane eracifin hiçbir kıymet ve ehemmiyeti olmayacağı da beyan olunur."³²

Yukarıdaki metinden Teâli-î İslâm Cemiyeti dini gerekçe göstererek İslâm ile Bolşevizm'in (Sosyalizm) tamamen zıt olduklarını ileri sürerek Türk-Rus ilişkilerini yok etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Millî Mücadele Hareketi'ni destekleyen Kuvay-ı Millîye'ye ve Türk Rus yakınlaşmasına karşı muhalefet eden Teâli-î İslâm Cemiyeti 3-4 Şubat 1926 tarihinde İskilipli Atıf Hoca idam edilmesiyle birlikte kapatılmıştır.³³

Sonuç

Teâli-î İslâm Cemiyeti, Kuvay-ı Millîye Hareketi'ne karşı olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı yanında yer almış ve Kuvay-ı Millîye Hareketi'ne karşı beyannameler yayınlamıştır. Cemiyet ayrıca dini değerleri kullanarak Millî Mücadele Hareketi'ne karşı Türk halkını ayaklandırmaya teşvik etmiştir. Bu cemiyet, Millî Mücadele'nin en şiddetli zamanında Anadolu'nun iç kesimlerine doğru ilerleyen işgal ordusuna karşı konulmaması ile ilgili beyannameleri hazırlamış ve yayınlamıştır. Ayrıca Millî Mücadele aleyhine hazırlamış olduğu bu beyannameleri, Yunan uçakları vasıtasıyla bağımsızlığı ve yaşam hakkı için direnen Anadolu köylerine attırılmıştır. Cemiyet izlemiş olduğu politikayla Millî Mücadele Hareketi'ni ve bu hareketi destekleyen Kuvay-ı Millîye'yi yıpratarak ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Yüksek İslâm Cemiyeti Millî Mücadele Hareketi'ne karşı sert bir şekilde muhalefet etmiştir.

Teâli-î İslâm Cemiyeti Millî Mücadele Dönemi'nde gelişmeye başlayan Türk-Rus yakınlaşmasını Bolşeviklik ile İslâm dininin tamamen birbirinden farklı olduğunu gerekçe göstererek bu yakınlaşmaya son vermek için faaliyetlerde bulunmuştur. Teâli-î İslâm Cemiyeti Millî Mücadele Hareketi'nin aleyhine çalışmıştır. 1920 yılından sonra fazla adı duyulmayan Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin tasfiyesi 1926 yılına kadar sürmüştür. İskilipli Mehmed Âtıf Efendi'nin Şapka Devrimi sonrasındaki muhalefeti sonucu 1926'da idamı Teâli-î İslâm Cemiyeti'nin fiilen sonu olmuştur.

Kaynakça

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. Cilt I, İstanbul: Cem Yayınevi, 1976.

³² Alemdâr, 24 Şubat 1920 Salı, Adet: 2734-434, 2.

³³Ahmet Nedim, *Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları-1926*, 333-334

Milli Mücadeleye Muhalif Bir Cemiyet: Teâlî-î İslâm Cemiyeti

Aybars, Ergün. *İstiklâl Mahkemeleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975.

Aydın, Mesut. "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıktışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt II, Sayı 5, Yıl 1990, s. 21-47.

Birinci, Ali. *Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1990.

Çelik, Mehmet. "Lübnan'da Sivil Toplum Kültürü ve Kürt Örgütlenmeleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, The Journal of Social Science, Yıl 6, Sayı 40, (Ağustos 2019), s. 276-284.

Gurulkan, Kemal. "İslâm'ın Siyasallaşma Sürecinde Cemiyet-i Müderrisin'den Teâlî-î İslâm'a, Köprü", *Üç Aylık Dergi*, Sayı 72, (Güz 2000), <https://www.kopruergisi.com/index.asp>. (E.T.17.12.2019)

Gurulkan, Kemal. *Teâlî-i İslâm Cemiyeti (Cemiyet-i Müderrisin)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.

Güner, Zekâî., Kabataş, Orhan. *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basımı*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Merkezi Yayını, 1990.

Karabekir, Kâzım. *İstiklâl Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960.

Nedim, Ahmet. *Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları-1926*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.

Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1987.

Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Cilt III, İstanbul: Tarih Dizisi Yayınları, 1991.

Tunaya, Tarık Zafer. *İslamcılık Cereyanı*. Cilt I, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998.

_____, *Hürriyet'in İlanı İkinci Meşrutiyetin Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998.

_____, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, Cilt I, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.

_____, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*. Cilt II, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

Sürelili Yayınlar

Alemdâr, 25 Kasım 1919 Salı, Adet: 344-2644.

Alemdâr, 24 Aralık 1919 Çarşamba, Adet: 273-2673.

Alemdâr, 14 Şubat 1920 Cumartesi, Adet: 424-2724.

Alemdâr, 15 Şubat 1920 Pazar, Adet: 425-2725.

Alemdâr, 17 Şubat 1920 Salı, Adet: 427-2727.

Alemdâr, 21 Şubat 1920 Cumartesi, Adet: 431-2731.

Alemdâr, 24 Şubat 1920 Salı, Adet: 2734-434.